

K vysokým školám na Slovensku

Je pochopiteľné, že vysoké školy /VŠ/ na Slovensku nejstávajú, nekonajú a nepôsobia vo vákuu. Sú v danom – v mnohom aj v špecificky slovenskom - sociálno ekonomickom prostredí. V ňom je ešte aj veľa rezidií zo socializmu ale už aj množstvo praktík kapitalizmu. Z nich ide najmä o pôsobenie rozšírenejších trhových vzťahov, celkového kapitalistického systému, prvkov bezuzdného liberalizmu a pod.

Najmä vo **verejných – štátnych VŠ** zo socializmu výrazne zostala prax len natiahnutej ruky. Dostávať teda čo najviac peňazí od štátu a z nich mať zabezpečené najmä vyššie platy pracovníkov VŠ. V jestvujúcom systéme financovania VŠ sa im peniaze „prideľujú“ prevažne v nadväznosti na počet študentov a najnovšie čiastočne aj na uplatnenie absolventov v praxi. Ďalšie prostriedky získavajú prostredníctvom vedeckých grantov a niektorých poplatkov od študentov.

V **súkromných VŠ** je takisto výrazná väzba ich prostriedkov na prevádzku, investície i vybavenie na počet študentov, ktorí si za štúdium platia /školné/.

Už krátko po roku 1989 bola na Slovensku (okrem iného aj na Ústave informácií a prognóz školstva) delegácia predstaviteľov VŠ z USA. Prezentovali svoje skúsenosti z financovania VŠ a z organizácie vysokoškolského vzdelávania. Boli to skúsenosti najmä zo súkromných VŠ. V ich rámcoch sa financovanie VŠ výraznejšie odvodzuje nielen z vybraného školného. Ich ďalšie zdroje plynú najmä od absolventov. S nimi VŠ neustále komunikujú a pracujú. Pracujú s nimi napríklad aj prostredníctvom:

- objednávok školských časopisov,
- každoročne organizovaných stretnutí absolventov a študentov s príslušne vybraným vložným,
- ponuky postgraduálneho štúdia,
- dní otvorených dverí,
- oslovovaním absolventov, aby prispievali na chod svojej Alma mater,
- iniciovania, aby absolventi vypisovali študentom štipendiá,
- spolupráce, aby VŠ zabezpečovali absolventov do ich podnikov a organizácií, a to aj prostredníctvom praxe.

Významná je oblasť **vedy a výskumu na VŠ**. Na jej zabezpečenie sa získavajú prostriedky z grantov poskytovaných štátom i podnikmi. Okrem toho majú príjmy z predaja výsledkov vedy. Mnohé – najmä spoločenské vedy na Slovensku však majú zbytočne duplicitné pracoviská so Slovenskou akadémiou vied /SAV/. Navyše však spoločenské vedy sa na Slovensku formujú vyslovene samoobslužne. Len sporadicky – napr. vláda SR objedná určitú problematiku /napr. vízia a stratégia Slovenska/. Ostatné úlohy si určujú jednotlivé pracoviská spoločenských vied len na základe individualistických záľub výskumníkov a ich vedúcich. Obdobne ako pre technické a prírodovedné odbory treba koncepčne zadávať aj granty a objednávky pre spoločenské vedy. A vyberať na ne riešiteľov a riešiteľské tímy z ponúk na ich riešenie. Momentálne je napr. aktuálne, aby Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR vypísalo tému na riešenie problémov vo vysokom školstve /v minulosti bol na to samostatný Ústav rozvoja vysokých škôl, dnes len traja pracovníci Centra vedecko technických informácií/.

Napriek semináru o bohatých a efektívnych systémoch financovania a organizácie VŠ v USA sa z poznatkov neuplatňuje nič.

Aj odporúčania zo štúdie OECD sa uplatnili v podstate len tie, ktoré sa týkali kvantitatívneho rozvoja VŠ na Slovensku. Tak sa dosiahlo podstatné zvýšenie podielu novo prijímaných na VŠ - meranom vo vzťahu k 18 ročnej populácii.

Sme v situácii kedy etické, logické, civilizačné a morálne hodnoty tak v spoločnosti ako aj na VŠ vysokou mierou devalvovali. K tejto situácii pristupuje – ináč v zásade opodstatnená autonómia VŠ. To potom v podstate nikomu v spoločnosti nie je umožnené presadzovať napr. z polohy štátu

/jeho vlády a rezortného ministerstva/ nejaké dobré skúsenosti z organizácie a financovania VŠ vo svete a na niektorých VŠ na Slovensku.

Dávno sú napr. známe pozitívne skúsenosti /najmä z Nemecka/, aby popri kratšom a nižšom vysokoškolskom bakalárskom štúdiu boli buď na VŠ alebo i samostatné odborné vysoké školy /OVŠ/. Ako je známe - bakalárske štúdium je 2,5 – 3 ročné. Štúdium na OVŠ býva spravidla 4 ročné. Formálne – čo do rozsahu štúdia ide v nich o identické štúdium. OVŠ sú rozsahom dlhšie len preto, lebo 1 rok počas štúdia /spravidla tretí/ je venovaný práci v praxi. A to praxi príslušnými podnikmi aj honorovanej - špeciálnou formou odmeňovania. A tá dokonca aj so špeciálnym – nižším – spôsobom zdaňovania. Samozrejme každý - po absolvovaní OVŠ – môže pokračovať v magisterskom štúdiu. Je faktom, že viaceré OVŠ v Nemecku sú organizované tak, že sú kombinované so štúdiom v zahraničí /Berlín, Cambridge/. Nazýva sa to duálnym štúdiom. Prvý ročník napr. v Berlíne, druhý v Cambridge, tretí na praxi v Hamburgu a štvrtý – prvý polrok v Anglicku a druhý polrok podľa želania vysokoškolača - buď v Berlíne alebo v Cambridge. Absolventi dokonca dostávajú 2 diplomy. Z Anglicka vo forme bakalára a v Nemecku v podobe „diplomu kauffrau FH“. Štúdium na OVŠ nie je rovnaké ako na univerzitách. Je viac prakticky orientované a bývajú menšie triedy /krúžky/

Sú aj ďalšie veľmi pozitívne skúsenosti z financovania a organizovania pôsobnosti VŠ /žiaľ prevažne v zahraničí/:

1. katedry bohato využívajú prax poverovania pedagogickými úlohami študentov vyšších ročníkov vo vzťahu k študentom nižších ročníkov - najmä prvých. Koná sa tak v podobe tzv. tútorstva nad celými študijnými skupinami. To obsahuje nielen odovzdávanie skúseností zo štúdia študentmi, ale aj v podobe pomoci študentom k špeciálnej prednáške, ku ktorej treba robiť samostatné práce. Napríklad aj napísanie eseje. Študent – tútor potom pomáha vysvetliť látku z prednášky natoľko, aby študenti boli schopní úlohy vykonať. K tomu samozrejme patrí aj vyhodnocovanie týchto úloh. Niektoré úlohy majú povahu vedenia praktických cvičení, či vyhodnocovania aj testov, esejí a pod. Ide o obdobu – avšak podstatne obsiahlejšiu – ako bola prax vedeckých pomocných síl na katedrách na VŠ na Slovensku.

Druhou formou tútorstva je tzv. mentorstvo. Pri ňom sú študenti vyšších ročníkov poverovaní pomáhať jednotlivcom – študentom. Môže ísť aj o súkromnú aktivitu. Pri nej mentor pomáha so štúdiom, pomáha pri správnom výbere si predmetov štúdia alebo aj celkovo radiť pri štúdiu.

Na Slovensku osobné vedenie študentov vysokoškolskými učiteľmi býva prakticky len pri spracúvaní diplomových prác. Viacerí študenti však uviedli, že pomoc bola minimálna a rozsah konzultácií podobne minimálny.

2. v štúdiu sa od poslucháčov požaduje aby v mnohých predmetoch a semestroch spracúvali viacero esejí, často sa najmä na konci semestrov požaduje spracovanie písomných prác /správ/. Často nahradzujú testy, písomky či ústne skúšky.

3. študenti musia v krúžkoch prezentovať k vybraným témam aj počítačovo spracované úvahy a musia k nim diskutovať /je to nepriama výučba rétoriky, vedeckej formy diskusií, prezentácií, rozmyšľania a argumentácie i formálneho vystupovania pred ľuďmi/,

4. každá VŠ by mala mať každoročne vypisované štipendiá udeľované vo vyšších ročníkoch. Mali by to byť štipendiá pomenované po významných vedcoch. V Regensburgu je to napr. štipendium Maxa Webera. Samotné štipendium Maxa Webera sa pritom uplatňuje aj inde - v celom Bavorsku. Štipendisti sa vyberajú v konkurze - napr. v počte 20 študentov z 300 prihlásených. Tým sa potom venuje aj osobitná pedagogická pozornosť. Považujú sa za elitných študentov. Každý má svojho tútora, ktorý mu pomáha a všestranne s ním konzultuje nielen školské problémy, ale aj problémy života a praxe. Štipendisti niekedy dostanú okrem toho zdarma napr. aj 2 - 3 mesačné pobyty v krajine s jazykom, ktorý dostanú k štúdiu navyše. Štipendisti sa tiež môžu hlásiť na rôzne krúžky, ktoré sú platené v rámci štipendia. Patria k tomu aj jazykové kurzy, ktoré trvajú mesiac - každý týždeň po 5 dní, a to po 4 hodiny. V zahraničí často aj ubytovanie v rodine. Cestu si však do

zahraničia štipendisti hradia zo svojho. Okrem toho sa štipendistom ponúkajú aj „soft-skill“ semináre na rétoriku a pod. Okrem toho im organizujú aj víkendy na vybranú tému, o ktorej sa potom diskutuje. Štipendisti si tiež sami môžu organizovať výlety a z fondov štipendia dostanú na ne príspevky /boli tak napr. aj vo väzení/. Štipendisti dostávajú príspevky aj na nákup literatúry /kníh/. Samozrejme štipendisti dostávajú peňažné štipendium.

V rámci kvantitatívneho rozširovania počtu vysokoškolákov na Slovensku došlo aj k enormnému rozmnoženiu počtu vysokých škôl. Oproti optimu 7 – 8 VŠ je ich už viac ako 40. To si vynútilo aj vznik lietajúcich profesorov, ktorí formálne zaštitujú príslušné študijné odbory aj na iných než na vlastnej VŠ. Asi ťažko čakať od týchto profesorov ešte aj vedeckú prácu. V tomto zmysle je to porušenie základov etiky a poslania vysokoškolského pedagóga. A je to v našich pomeroch nepostihnuteľné. Ak áno – tak len v rovine morálnej a v diskusiách. Navyše viacerí vysokoškolskí pedagógovia chodia na výučbu aj do Českej republiky.

Rozširovanie VŠ na Slovensku „vyžadovalo“ aj nadmerné kreovanie docentov a profesorov. Nároky pri tomto boome zrejme rapídne poklesli. Čo už je to za profesora v spoločenských vedách /R.T./, ktorý nemá žiadnu spoluprácu so zahraničím a tým ani žiadnu publikačnú činnosť kvalitným príspevkom v zahraničí. Habilitácia prejde, hoci oponent daný nedostatok kritizuje. Pri tom ale možnosti sú. Od účasti na medzinárodných sympóziách, konferenciách, seminároch a pod. A potom u nich publikovať aspoň v zborníkoch.

Vážnym a varovným javom je radikálny **pokles náročnosti** na VŠ na Slovensku. A to tak vo vzťahu k diplomovým prácam, učebniciam, skriptám, habilitačným prácam ako aj k prezentovaným výsledkom vedy a výskumu. Je poznatok a skúsenosť, že ak niekto /oponent/ vysloví pri obhajobe práce čo i len malú a zanedbateľnú kritiku určitej oblasti – môže si byť istý, že viac na obhajoby rôznych prác na danej VŠ, či na štátne záverečné skúšky nebude pozývaný. Žiaľ obdobne je to aj na SAV.

Som skeptický v tom, že autonómia VŠ na Slovensku kritizované praktiky nezmení.

Systémová **zmena však je predstaviteľná a možná**. Malo by ísť o obdobu praktizovanú pri výbere sudcov k jednotlivým prípadom. Odstrániť tak aspoň polohu účelového výberu oponentov len podľa známostí a najmä, že nebudú „robiť problémy“. Na fakultách, resp. aspoň na úrovni katedier nech je zoznam kvalifikovaných a teda odborne zdatných potenciálnych oponentov. Tento zoznam by mal byť schvaľovaný napr. vo vedeckej rade fakulty, školy. Vo vzťahu k habilitáciám, učebniciam, skriptám by mal zoznam obsahovať aj odborníkov zo SAV a zahraničných odborníkov. Mal by obsahovať aj plejádu starších odborníkov a to bez ohľadu na vek. Výber z nich - pre obhajoby - nech je anonymný, teda tajný.

Ako som uviedol podobná situácia v nenáročnosti pre posudzovanie výskumných prác a správ je aj v SAV. Aj tam by mali byť súbory potenciálnych oponentov, vrátane odborníkov v penzii a z VŠ. V SAV je ale ešte akútnejšie ako na VŠ, aby zoznamy potenciálnych odborníkov zo zahraničia bol bohatšie. V prácach by sa mala osobitne a podrobne uvádzať a potom samozrejme aj na oponentúrach hodnotiť prínos a novosť vo vede ako aj využiteľnosť pre prax.

Sú však aj ďalšie vážne otázky na ktoré veľmi nemám odpoveď, či návrh na riešenie:

– ako predísť praxi, že niektoré plánované a predpísané prednášky, semináre, cvičenia a pod. sa vôbec počas celého semestra nekonajú. Asi neklame Michal Hvorecký, keď v knihe „Pastiersky list“ /Vydavateľstvo Marenčin PT, Bratislava, 2008, str. 79/ napísal: „Istý borecvideli sme ho raz za semester v zápočtovom týždni...Zároveň so známkomu sme dostali za úlohu deväťkrát sa podpísať na listinu s dochádzkou...“

– ako dosiahnuť, aby sa niektorým jednotlivcom zápočty, či skúšky len tak zdarma a bez skúšky nezapisovali? Sú poznatky, že niektorí športovci prostredníctvom trénerov a vysokoškolských učiteľov posielali indexy na zapísanie cvičenia, zápočtu, skúšky bez toho aby čo i len išli na školu. Bolo to v socializme. Nepokračuje to?

Často sa diskutuje, že v daných podmienkach Slovenska sa kvalita vysokoškolského vzdelávania a potom aj absolventov oproti minulosti /vr. v socializme/ znížila. Zrejme je to tak. Merať ju nikto nemeria a zrejme to ani veľmi nejde a nemal by to ani kto robiť. Niektorí tvrdia, že väčšina vysokoškolských diplomov má vecne úroveň len bakalárskych titulov. Vysokoškolský diplom sa stal skôr módnou a statusovou otázkou než otázkou náročnej vysokoškolskej úrovne. Prispieva k tomu aj skutočnosť, že mnohé univerzity nespĺňajú obsahovú náplň pojmu „univerzita“. Na technických vysokých školách často chýba v učebných osnovách problematika ekonómie, filozofie a sociológie. Býva malý podiel fyziky a matematiky. Naopak v humanitných smeroch chýba najmä matematika. Ako uviedol Anton Marcinčin (denník Pravda 12.3.2015, str. 31): „Diplomanti majú často smolu, že ich nikto neučil komunikovať. Napríklad formulovať hypotézy a argumenty na ich vyvrátenie alebo potvrdenie, či sledovať jasnú štruktúru state, ktorá by čitateľovi umožnila ľahšiu orientáciu v texte. Takisto ich nenaučili písať zaujímavo a bez fráz....“. Je dobré, že niekde už je predmet „filozofia textu“.

Časť oprávnene kritizovanej úrovne VŠ na Slovensku vyplýva aj z konštatovania Juraja Podobu /denník Pravda 14.3.2015, str. 41/ „nová politická trieda trvalo ignoruje potreby verejného sektora, vedy a univerzitného vzdelávania zvlášť“. Z hľadiska hodnotenia VŠ uviedol „Univerzitné vzdelávanie na mnohých školách stagnuje a je na výrazne nižšej, niekedy doslova úpadkovej úrovni v porovnaní so situáciou pred rokom 1989. Na iných fakultách alebo odboroch kopíruje formou aj obsahom najprogressívnejšie vzdelávacie trendy a modely“.

Problematika VŠ na Slovensku je pomerne akútnym spoločenským problémom. A to najmä kvôli zjavným nedostatkom vo vysokoškolskom vzdelávaní. Po zrušení Ústavu rozvoja vysokých škôl na Ústave informácií a prognóz školstva jestvoval aspoň odbor VŠ a neskôr aspoň oddelenie VŠ. Teraz sa výskumne problematikou VŠ zaoberajú traja pracovníci Centra vedeckotechnických informácií, resp. len niektorí jednotlivci v príslušných monografiách. SAV by tento stav mohla napraviť.

Bratislava 14.3.2015

Ing. Michal Majtán, PhD., čestný predseda Futurologickej spoločnosti na Slovensku a konzultantky Katarína Angstová a Mgr. Lucia Habrik